

TÖRTÉNÉS A TÖRTÉNÉSZRŐL

Romsics Ignác: *Kosáry Domokos*

■ Romsics Ignác legutóbbi (és nagyon remélem, hogy egyúttal nem utolsó, ahogyan ezt az előszóban közli) könyve történelmi biográfia, amely Kosáry Domokos, egykori neves akadémikus-történészről, az MTA rendszerváltás kori elnökéről szól. A kötet szerzője számára egyáltalán nem ismeretlen a biográfiaírás, ellenkezőleg, egyik nagymestere a műfajnak, minthogy fiatal kutatóként írott politikai biográfiája tette közismertté,¹ melyet több hosszabb-rövidebb életrajzi munka is követett.² Azonban, amíg az első, Bethlen Istvánról írott politikai biográfiát egy több éves, alapos és módszeres kutatómunka előzte meg, a most bemutatandó Kosáry Domokosról szóló életrajznak 2023-ban, a kötet főszerplőjének századik születési évfordulóján látott neki, amely munka, adatgyűjtéssel, írással, szerkesztéssel együtt eltöltött mintegy másfél éven belül, 2025. május végén meg is jelent a Helikon Kiadó jóvoltából. A két példa közötti különbséget nem csupán a technológiai fejlődés (immár számítógépen és nem írógépen születnek az írások), illetve az idők során tökéletesített történelmi módszertan rövidítette le, hanem Romsics Ignác rutinja is. Minőségében és alaposágában egy rendkívül olvasmányos történelmi életrajz született, amelyet minden bizonnyal hasonló élvezettel olvashat laikus, de különösképp a céhbéli kolléga.

Ami a kötet szerkezetét illeti, Romsics Ignác monumentális munkája Kosáry Domokos életútját mutatja be nemcsak kronologikus pontossággal, hanem szellemi mélységgel és történelmi kontextusba ágyazva. Kosáry Domokos a 20. századi ma-

gyar történetírás egyik legjelentősebb alakja volt, aki kivételes életpályájával és munkásságával egyszerre testesítette meg a magyar értelmiség sorsát, lehetőségeit és megpróbáltatásait. Élete több éles törésponttal tagolt pályáiv, amelyet a politika, a tudomány és a személyes integritás feszültsége határozott meg.

A kilenc fejezetre osztott könyv első részében részletesen bemutatja Kosáry gyermek- és ifjúkorát, amelyet szülőhelyén, a történelmi Felvidéken, Selmechányán töltött. Itt multikulturális környezetben nőtt fel: családja magyar, szlovák és német hatásokat egyaránt magába olvasztott, és már fiatalon mély humán műveltségre, a művészetek – különösen a zene és irodalom – szeretetére nevelték. Apja földrajz- és zenetanár, anyja pedig sikeres író és műfordító volt, aki feminista eszméket is vallott, és aktív szereplője volt a helyi közéletnek. A szülők rendkívüli szellemi örökséget hagytak fiukra, akinek tehetsége korán megmutatkozott: már kisgyermekként olvasott, írt, számolt és zongorázott. Tanulmányait Budapesten, a Trefort utcai „Mintagimnáziumban” folytatta, majd az Eötvös Collegium ifjú titánjaként, Szekfű Gyula pártfogoltjaként került az egyetem bölcsészkarára, ahol történelem–latin szakon végzett. Külföldi tanulmányútjai – különösen a párizsi és londoni szemeszterek – mélyen befolyásolták formálódó szemléletét: a magyar történetírás provinciális jellegén túllépve európai kontextusban kezdett gondolkodni. Fiatal kutatóként hamar a szakma ígéretes tehetségévé vált. 1940-es évekbeli londoni és amerikai kapcsolatai révén nemzetközi reputációra

tett szert, és már ekkor világossá vált számára a történetírás közéleti és nemzeti jelentősége. A háború alatt és után aktívan részt vett az új tudományos struktúrák kiépítésében, tanácsadókat írt, politikai tanácsadóként dolgozott, és történészi munkássága mellett jelentős szerepet vállalt a háború utáni rövid időszak szellemi újjáépítésben is.

Ebben a 1945 és 1949 közötti rövid demokratikus átmeneti illúziókat is tápláló időszak alatt Kosáry, fiatal-kora ellenére, a történetírás egyik kulcsfigurájává vált, ám a kommunista hatalomátvétel után tudatosan perifériára szorították. 1950-ben eltávolították minden vezetői pozíciójából, reménnyel mindössze a Nagy Imre kormányának időszakában tapasztalt enyhülés következtében töltődött fel. Azonban az 1956-os forradalom (amelyben aktívan részt vett véleményformáló történészként, illetve majdhogynem ENSZ küldöttségi tagként) leverése ismét visszavetette a szakma perifériájára: 1957-ben letartóztatták és koncepciós perben elítélték. Börtönévei alatt is megőrizte méltóságát, és szabadulása után hosszú időre a könyvtári munka világába húzódott vissza. A perifériára szorulva is rendkívüli munkát végzett: nevéhez fűződik a magyar történeti bibliográfia tudományos rendszerének kidolgozása, valamint több fontos forrásfeltáró és ismeretterjesztő munka. A huszadik századi történelem eme sötét évtizedeiben sok pályatársával ellentétben nem vállalta, hogy az állambiztonsággal együttműködve kollégái, barátai ellen terhelő jelentéseket tegyen. A hatvanas évek végétől kezdve fokozatosan rehabilitálták, és visszatért a történetírás fősodrába. Publikációi és tudományos fellépései újra tekintélyt szereztek számára, és a hetvenes-nyolcvanas években már ismét a magyar történelemsztársadalom egyik vezető figurája lett. Életpályájának ezen felemelkedő szakaszán nagyon érdekes megapasztalni azt a jelenséget, hogy egy-

kori ellenlábasai (az immár szinte teljesen mellőzött Andics Erzsébet vagy egykoron szorosan köréhez kapcsolható, ámbar még befolyással bíró Pach Zsigmond Pál stb.) hogyan próbálták békülékeny módon bizalmi körébe férkőzni, a kizárólagosan szakmai érdemei alapján élre törő történésznek. Minden kétséget kizáróan az elismerés későre ugyan, de megérkezett: a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjává választották, majd a rendszerváltás időszakában, 1990-ben az MTA elnöke lett. Bár a politikai pártok egy része saját szövetségesének szerette volna látni, Kosáry mindig távol tartotta magát a napi politizálástól, és elsősorban a tudomány szolgálatának szentelte tevékenységét.

A rendszerváltás után visszavonulása mellett is aktív maradt: írt, előadásokat tartott, mentorált, és képviselte a történetírás emberközpontú, etikailag megalapozott iskoláját. Már fiatal történészként is, de a rendszerváltás utáni időszakban Kosáry hasonlóan fontos szerepet szánt a tudomány-népszerűsítésnek, illetve felvette a kesztyűt az áltudományos történeti értelmezésekkel, mítoszgyárakkal. Életének utolsó éveiben már „doyenként”, a magyar szellemi élet tekintélyes alakjaként tartották számon. Bár ebben az időszakban is számos fájó (és sokszor igazságtalan) kritika érte, különösen az 1956-os forradalom 50. évfordulója keretében betöltött szervezői szerepe kapcsán, ezeket is méltósággal viselte. Munkássága túlmutat önmagán: példája megmutatja, hogy az értelmiségi lét és a tudományos pálya nem pusztán szakmai, hanem erkölcsi vállalás is. Kosáry Domokos életútja arra tanít, hogy a nehéz korszakokban is lehet méltósággal, hivatástudattal és következetes elvekkel élni – és dolgozni. Romsics Ignác könyve méltó emléket állít egy olyan történésznek, akinek pályája összefonódik a 20. századi magyar történelem legfontosabb fordulópontjaival,

és aki e történelmet nemcsak kutatta, hanem személyes sorsán keresztül is átélte.

Ugyanakkor, mit üzen ez az életpálya azoknak az erdélyi vagy romániai magyar olvasóknak, akik esetleg kíváncsiak a szülőföldjükkel vonatkozású tartalomra? Két dolgot talán. Az egyik rövidebb, ugyanis ritkán, talán egyszer kirándulás alkalmával járt a történelmi Erdély határában, munkásságával azonban többször is érintette: több írása született a számára példaértékű erdélyi fejedelmekről, továbbá az 1930-as évek végén védelmébe vette a magyar történetírást Nicolae Iorga vezette csoport nacionalista kritikáitól. Illetve akadémikusként, az 1980-as évek végén, nemzetközi szakmai fórumokon szót emelt az erdélyi magyar kisebbségi jogok terén történő visszaélések kapcsán, illetve a román kultúrpolitika túlkapásai ellen. A másik, az a teljes életmű üzenete által fogalmazódik meg: Kosárynak számtalan lehetősége lett volna kortársaihoz hasonlóan külföldre emigrálva kitérni a huszadik századi sajátos sorsfordulók elől, amelyek oly sok törést, újrakezdést okoztak életében. De nem tette, mivel egyrészt „kozmpolitikaként elsősorban hazafi volt,” illetve ahogyan Romsics fogalmazott, világfí volt, és nagyon szeretett „messze tornyokat” sorba látogatni, azonban „fölföldöbott kőként” Adyhoz hasonlóan vé-

gül mindig visszatért azok közé, akikkel tartozónak érezte magát, és akikkel egy volt a sorsa.”³ Így minden bizonnyal sok elvesztegetett év telt el számára „székláb-faragással,” de mindent saját hazájában, sorstársaival osztotva tette és abban a szerencsés helyzetben volt, hogy kitartó és hosszú munka árán élete utolsó évtizedeiben megtalálta az a megbecsülés és érdem, amelyre vágyott, és amely járt volna korábban is érdemei és tehetsége alapján.

Kosáry történetírói munkásságának egyik központi kérdése az volt, hogyan lehet megőrizni a történész autonómiáját politikai rendszerektől függetlenül, és miként lehet a történelmet úgy írni, hogy az egyszerre legyen tárgyilagos és morálisan is vállalható. E gondolkodás központi eleme volt a forrásokkal szembeni szigorú kritikai attitűd, valamint a történész felelősségtudata saját korával szemben.

Ahogy Rainer M. János fogalmazott, „nem tudhatjuk pontosan, Kosáry Domokos milyen egótörténelmet képzelhetett el magának. Romsics Ignác Kosáry Domokosa azonban, úgy érzem, bizonyos értelemben egy végső akarat hív végrehajtása is, miközben persze ez Romsics Kosáry-története.”⁴ Igazából Romsics méltó főhajtása egykori kollégája, tudóstársa előtt.

Fodor János

■ JEGYZETEK

1. Romsics Ignác: *Bethlen István*. Politikai életrajz. Bp., 1991.
2. Romsics Ignác: *Szabó István életútja Nánudvartól Nádudvarig*. Osiris Kiadó, Bp., 2012; *Uő: Honmentők / honvesztők*. Helikon Kiadó, Bp., 2021; *Uő: Hetven év. Egótörténelem 1951–2021. I–II*. Helikon Kiadó, Bp., 2022–2023.
3. Romsics Ignác: *Kosáry Domokos*. Helikon Kiadó, Bp., 2025. 224.
4. Rainer M. János: *A történetíró és hőse a történelemben*. <https://www.es.hu/cikk/2025-06-20/rainer-m-janos/a-tortenetiro-es-hose-a-tortenelemben-.html> (Letöltve: 2025. 07. 03.)